

ŽIVLJENJE IN DELO BORISA ZIHERLA

Teoretično misel Borisa Zihlerla je nemogoče ujeti v kratko formulo ali jo ukleniti v kak predalček tradicionalnih znanstvenih disciplin. Zakaj kakorkoli so nastajali zlasti nekateri njegovi spisi v neposredni zvezi z njegovo bogato prakso angažiranega pedagoga, predavatelja marksizma in sociologije, je zanj, kot za vsakega revolucionarja, bila temeljna spodbuda predvsem veliki revolucionarni proces socialistične preobrazbe sodobnega sveta. Njegova dela so nastajala, kot pravi nekje sam, predvsem kot odgovor na aktualna vprašanja časa in prostora. Marksizma, družbene znanosti torej ni pojmoval v nekem profesionalnem smislu, marveč predvsem kot angažirano misel, ki je sestavni del sodobne socialistične revolucije ali naporov za osvobajanje delavskega razreda, narodov in človeka. In če zasledimo v Zihlerlovm teoretičnem delu izredno občutljivost za različne protislovne pojave v znanosti, če se je kritično spopadel v več kot štiridesetletni publicistični dejavnosti z najrazličnejšimi teorijami, se je tega loteval predvsem zato, ker se je zavedal, da je teoretični boj bistveni pogoj za znanstveno utemeljitev politike in za njeno uresničevanje.

Boris Zihlerl marksizma torej ni pojmoval kot zgolj teorije ali zgolj metode ali zgolj napotila za akcijo, ampak kot enotnost vseh teh treh prvin, enotnost, ki veča spoznavno in praktično sposobnost socialističnih sil. Zato ostro kritizira različne abstrakcije v znanosti in filozofiji, po drugi strani pa zavrača slepi prakticizem, ki v spopadu z vsakdanjimi nalogami zgublja in često tudi zgubi izpred oči dolgoročne cilje družbenega razvoja.

Izhajajoč iz tega, kar je bistveno v marksizmu — tj. njegova materialistična dialektika ter odkritje dejanskih gibal družbenega razvoja in tistih realnih možnosti, ki zavestni akciji svobodnega človeka odpirajo konkretne oblike njegove osvoboditve kot človeka — se je Boris Zihlerl zavzeto prizadeval, da bi delavski razred zares postal osrednji subjektivni dejavnik človeka v današnjem svetu, ki se pri nas uveljavlja v samoupravljanju. To združuje neposrednega proizvajalca s sredstvi in pogoji njegovega dela. Praksa družbenega samoupravljanja — v kateri poteka zgodovinsko najpomembnejši osvobojevalni proces — je tista, ki v zavesti neposrednega proizvajalca razvija in utrjuje spoznanje o enotnosti njegovih individualnih in občedružbenih interesov, ga osvobaja položaja in miselnosti, značilnih za mezdnega delavca in podanika. Vendar zavest o enotnosti individualnih in družbenih interesov se nikakor ne oblikuje stihijsko, avtomatično, v smislu nekega »mehaničnega determinizma«, marveč le postopno, pri čemer je treba razločevati med subjektivnimi in objektivnimi pogoji in realnimi možnostmi. Zavestna akcija socialističnih sil se na tem področju uveljavlja kot zmerom važnejši subjektivni dejavnik osvobojevalnih procesov v naši družbi.

V sklopu takšne odprtosti marksizma za novo je Boris Zihlerl ocenjeval tudi delež, ki ga je v zakladnico marksistične misli prispevala in ga prispeva naša revolucija. Njegove zgodovinske analize prispevkov njegovih soborcev-teoretikov, opozorila na pomen jugoslovanske marksistične misli zlasti pri utiranju novih poti v razvoju socializma, v boju za enakopravne odnose med socialističnimi deželami in v boju za politično in gospodarsko osvobajanje dežel v razvoju — vse to pomeni pomemben prispevek k teoretičnemu osveščanju naše sodobnosti.

Če naj poskušamo življenje in delo Borisa Zihlerla ujeti v kronološki okvir, bi ga približno lahko razdelili na predvojno obdobje, na obdobje NOB in na povojno obdobje, ki bi zopet lahko — glede na življenjska dejstva in teoretske usmeritve — pomenilo dve obdobji, do leta 1960 in po njem. Celovitost revolucionarne osebnosti in dela pa se kaže tudi v tematskih krogih Zihlerlovega delovanja: le-to obsega znanstveno teoretska dela, esejistične, polemične in publicistične članke, priložnostne, bolj ali manj programatske prispevke, prevajanje, uredništvo in redakcije marksističnih besedil ter, seveda, raznovrstno pedagoško dejavnost in konkretno politično aktivnost. Skozi vsa obdobja njegovega življenja se prepletajo vse te dejavnosti, le da so v posameznih obdobjih nekatere bolj poudarjene — pač v odvisnosti od zahtev zgodovinskega trenutka.

Rojen je bil 25. septembra 1910 v Trstu in je odraščal v družini nižjega sodnega uradnika, torej v dokaj intelektualnem in tudi naprednem okolju. Tvegano je reči, pa vendar: morda je, med drugimi vplivi, tudi družinsko okolje vplivalo na Zihlerlovo trdno zaupanje v napredno izobraženstvo, v »tiste

ZAKAJ JE PROPADLA JUGOSLAVIJA

IZDALA AGITACIJSKO PROPAGANDA
KOMISIJA KPI CK RPS.

predstavnik izobraženstva, ki so se na temelju svoje izobraženosti, znanja o svetu in ljudeh, na temelju svoje daljnovidnosti in moralne žlahtnosti dvignili nad predsodke in omejenosti razreda, iz katerega so izšli, se objektivno približali družbenim nosilcem višjih oblik človeškega sožitja, ali pa se tudi subjektivno, zavestno, z njimi združili» (Boris Ziherl, *Historični materializem*). V osnovno šolo je hodil Ziherl v Škofji Loki, na katero je ostal trajno navezan, potem je prišel na poljansko II. državno realno gimnazijo v Ljubljani, kjer je kot 16-letni srednješolec tudi že začel svoje *politično udejstvovanje*, ko je postal član srednješolske Organizacije jugoslovanskih nacionalistov in njen funkcionar. Bolj kot ta podatek se zdi pomembno dejstvo, da je v tej organizaciji spoznal Toneta Tomšiča, s katerim ga je poslej vezalo trdno prijateljstvo; Tomšičeva »preusmeritev iz nacionalizma v komunizem... je precej vplivala tudi na mojo preusmeritev«, povzamemo iz Ziherlove lastne biografije. Ob razvrstitvi »za« in »proti« se je bilo treba odločiti; dijak, razočaran nad politiko šestojanuarske diktature, je postajal čedalje bolj privržen komunističnim idejam in vse bližji marksistični opredelitvi. Začel se je seznanjati z

marksistično literaturo, se učil ruščine in že tudi storil prve *prevajalske poskuse*.

Ob koncu dvajsetih let je vodstvo ilegalnega komunističnega gibanja spoznalo, kako nujno potrebno je širiti v slovenskem in jugoslovanskem znanstvenem in kulturnem svetu ideje znanstvenega socializma vzporedno in združeno s političnim legalnim in ilegalnim bojem. Zlasti v vladajočem slovenskem kulturnem svetu je prevladovalo mnenje, da je socializem-komunizem zgolj politično strankarsko gibanje delovnih množic, ne pa tudi nov filozofsko-sociološki pogled na svet, kaj šele, da bi njegova spoznanja in nazori mogli veljati na področju estetike in literarne teorije. Tu je bilo treba začeti graditi pri temeljih in počasi, a trdno in idejno jasno.

Takrat mladi Boris Zihlerl, ki je bil leta 1929 sprejet v »komsomol«, naslednje leto pa že v Komunistično partijo Jugoslavije, je videl v tistih letih ravno na tem področju svoje glavno delo, ki ga je opravljal poleg nikakor ne lahkega *illegalnega partijskega dela*. Zaradi njega je bil leta 1933 obsojen na štiri leta strogega zapora, ki ga je prebil v Sremski Mitrovici.

Šele tankovestni družbeni in kulturni zgodovinar, ki se bo lotil tudi zadnjih desetih let pred drugo svetovno vojno, bo mogel ugotoviti, kako velik delež ima delo Borisa Zihlerla za razširjanje in uveljavljanje marksistične znanstvene misli v slovenskem, marsikje še konservativnem in celo reakcionarnem kulturno-političnem ozračju. Danes si more komaj kdo predstavljati, kako je bilo še v tridesetih letih predreti skozi zapornice in ovire v takrat vladajoči družbi prevladujoče miselnosti, ki je tudi v znanstvenih krogih že več desetletij gledala na znanstveni socializem omalovažujoče in odklanjajoče.

Toda že leta 1932 je, očitno povsem v marksistični misli in komunistični akciji usidrani dijak, postal študent pravne fakultete. Osebna želja nemara ni šla čisto v sklad z odločitvijo za juridične študije (šla je bolj v smeri študija zgodovine), vendar so nazadnje odločili politični razlogi. Zihlerlova *študentska dejavnost* je že potekala vsaj v dveh smereh: v sodelovanju pri ilegalnem glasilu Rdeči signali in v študijskem delu, katerega prvi zunanji dokaz je bilo prvo predavanje o marksizmu v okviru akademskega kluba Triglav, v katerem so se na univerzi legalno zbirali levičarji. Prav istega leta so na pobudo partije ustanovili Književnost, legalni mesečnik za vprašanja kulture in umetnosti. Delo pri Književnosti šteje Zihlerl sam za svoj *vstop v slovensko kulturo*. Glede na potrebo po širjenju in uveljavljanju marksistične misli, je v tem času zlasti prevajal Marxa, Lenina, predvsem pa Plehanova ter krajša literarna dela Erenburga, Babelja, Gorkega, Šolohova in Stanislavskega, kar potrjuje njegovo intimno privrženost umetnosti in kulturi.

V svoji »*visoki šoli marksizma*«, kar je bila sremskomitroviška kaznilnica, je intenzivno študiral, predaval zgodovinski materializem in še posebej o nacionalnem vprašanju. Toda že tu se je individualno posvetil študiju slovenske politične in kulturne zgodovine, kar je vse življenje želel strniti v pregled zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem.

Zihlerl se je iz Sremske Mitrovice vrnil junija 1937, torej kmalu po ustanovnem kongresu Komunistične partije Slovenije. Delal je v komisiji za agitacijo in propagando, vodil tečaje za člane KP, pripravljaj tudi okrožno konferenco v juniju 1940 pod Sv. Joštom. Ves čas je bil tudi sredi idejnih konfrontacij v študijskem gibanju, posebej znotraj Slovenskega kluba, kjer so se

boris zihert
boris majer

**dialektični
materializem**

soočala stališča politike partije z zagovorniki malomeščanskega liberalizma, duhovnega elitizma itd.

V letih od 1938 do 1941 je veliko pisal za *Sodobnost* in v teh člankih je prevladujoče zanimanje veljalo vprašanju o narodu, posebej pa velja izpostaviti razpravi *Dve razdobji fašizma na Slovenskem*, ki je že leta 1938 poskus analize fašizma, ter *Temelji rasne teorije*. Tudi pomemben članek *Smotri francoske revolucije v bojih slovenskih kmetov* (1939) kaže že prisotno posebnost Zihertovega znanstvenega pristopa — zgodovinskost.

V letih 1939 in 1940 se pretežno Zihertovo znanstveno zanimanje usmeri k umetnosti in kulturi; že je tu tema o Cankarju (*Ivan Cankar in slovensko delavsko gibanje*), ki se je bo vedno znova zavzeto loteval, pisal pa je tudi v razne časnike in pripravljaj propagandne brošure. Tega leta je postal član sekretariata Društva prijateljev Sovjetske zveze, ki je pomembno prispevalo v idejnopolitičnih pripravah za enotno protifašistično fronto na Slovenskem.

Zlom stare Jugoslavije je dočakal v Trebnjem kot član skupine komunistov-prostovoljcev, ki jo je vodil Franc Leskošek.

Naravno in logično je torej bilo, da se je takšna preverjena revolucionarna in miselna pot iztekla v organizirano in aktivno vključitev v *mednarodno-osvobodilno borbo*. Do leta 1943 je delal kot ilegalec v Ljubljani: bil je med ustanovitelji Osvobodilne fronte ter član Izvršnega odbora OF slovenskega naroda. Leta 1943 je vstopil v Narodnoosvobodilno vojsko (NOV) in bil načelnik propagandnega oddelka XVIII. divizije. Na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju leta 1943 je bil izvoljen v Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS) in imenovan za poverjenika za prosveto SNOS. Od avgusta 1944 je delal v propagandnem oddelku Vrhovnega štaba NOV na Visu; 5. oktobra 1945 je tako prišel iz Barija v Valjevo. Postal je vodja in glavni predavatelj partijske politične šole v Kočevskem Rogu in načelnik agitacijsko propagandne ko-

misije pri centralnem komiteju KPS. Po osvoboditvi Beograda je bil do avgusta 1945 član Agitprop komisije pri centralnem komiteju KPJ ter član redakcije Borbe.

Ves čas je bil torej z mislijo in akcijo vpet v kruto usodo svojega naroda, trdno prepričan v zmago revolucijskih idealov. Iz študija naroda in slovenske zgodovine je moral nujno izpeljati tezo, ki jo je tako odlično predočeval, namreč tezo o hkratni nacionalni in socialni revoluciji. Združevanja revolucionarne marksistične misli z akcijo partije ni uresničeval samo z razmišljanjem o nacionalnem vprašanju, kmečkem vprašanju in sindikalnem vprašanju, ampak tudi s skorajda dnevnimi novinarskimi prispevki, zlasti v Slovenskem poročevalcu in Ljudski pravici.

Po osvoboditvi je Ziherl postal urednik Borbe v Beogradu in predstavnik CK KPJ pri CKP(b) v Moskvi (do maja 1946). Po vrnitvi iz Moskve je bil dc junija 1947 predsednik Komiteja za znanost in šolstvo pri vladi FLRJ. Potem je bil približno leto dni namestnik glavnega urednika časopisa Za čvrsti mir i narodnu demokratiju, ki je bil organ Informativnega biroja komunističnih in delavskih partij in je izhajal v Beogradu. V letih 1949 in 1950 je bil direktor Inštituta za družbene vede v Beogradu. Konec leta 1950 se je vrnil v Ljubljano in prevzel dolžnosti ministra za kulturo in prosveto pri vladi LR Slovenije. V desetletju 1950—1960 je opravljal še mnoge druge družbenopolitične funkcije; leta 1949 je postal dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, leta 1958 pa njen redni član; leta 1954 je bil izvoljen za rednega profesorja na Filozofski fakulteti v Ljubljani; leta 1959 pa je bil imenovan tudi za direktorja Inštituta za sociologijo v Ljubljani.

Čeprav je bil to čas izredno plodnega, bogatega in odgovornega *političnega delovanja*, pa se druge, tako rekoč stalne razsežnosti Ziherlovega načina življenja in dela niso ne izgubile, ne zmanjšale. Na eni strani ohranja svojo zve-

BORIS ZIHERL

KNJIŽEVNOST IN DRUŽBA

Boris Ziherl

O HUMANIZMU IN SOCIALIZMU

Članki in razprave

IZDANJE V Ljubljani
1957

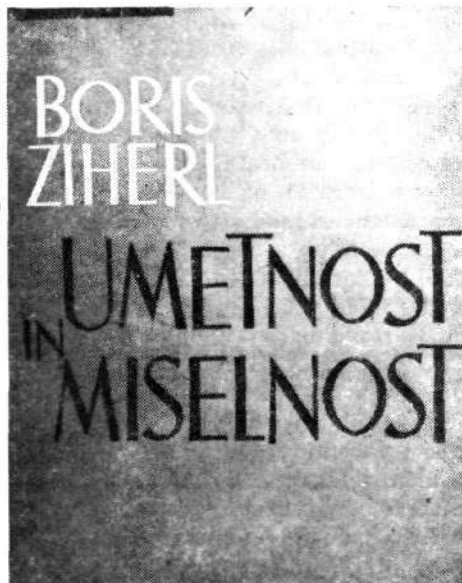
IZDANA ZALOŽBA SLOVENSKE
LJUBLJANA 1957

Boris Ziherl

UVOD
V SOCIOLOGIJO
KULTURE

ODLOMKI IZ SKRIPT

LJUBLJANA 1977

stobo publicistiki, kjer se z jasno in nedvoumno besedo, z resnostjo in resnicoljubnostjo spoprijema z novimi problemi novega časa, na drugi strani pa je to čas prvih sintez opravljenega dela. Prvi tematski krog te *znanstvene publicistične dejavnosti* velja torej vzpostaviti in uveljavljanju *marksistične sociologije* — in tudi že njeni obrambi, drugi pa — v večjem obsegu in bolj problemsko zajema široko paleto vprašanj *kulture in umetnosti*. Reviji *Sodobnost* ostaja zvest; le-ta 1953. leta z velikanskim odmevom (v naš čas segajočim) objavi Ziherlovo razpravo o eksistencializmu in njegovih družbenih koreninah. Slovenska kulturna javnost se razdeli tudi ob polemiki glede *Umetnosti in miselnosti* (1956), angažirani razpravi, ki svojo aktualnost v temeljnih postavkah ohranja. Razmišljanje o modernem, o modernizmu in njegovih družbenih nosilcih zarezhe v živo dogajanje v logih slovenske umetnosti. Ves čas pa ga zanimajo tudi konkretna vprašanja kulturne politike. Piše tako rekoč za vse slovenske in nekatere jugoslovanske revije, dokazuje, kako je mogoče presepati ozki okvir zgolj strokovnih začetkov.

V zadnjem 15-letnem obdobju se na videz zdi, da se Ziherlovo delo in življenje pretežno usmerja v vzgojno-izobraževalno sfero, v *pedagoško delo*, vendar pa se izkaže, da je konstanta njegovega življenja, v končni konsekvenci, kot bi sam dejal, v razsežnosti mnogih dejavnosti; bil je vedno tam, kjer je bil potreben. Od leta 1954 je bil redni profesor na Filozofski fakulteti, od 1964. leta dalje pa tudi na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, kjer je do konca predaval *zgodovino marksizma* in *sociologijo kulture*. Toda ob vsej že omenjeni družbeni in politični dejavnosti je leta 1963 postal član sveta federacije, imel odgovorne naloge v okviru Marksističnega centra pri CK ZKS in nazadnje postal podpredsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Tudi v tem obdobju ni prišel do pravega časa, da bi se posvetil vprašanjem slovenskega zgodovinopisja, zgodovine sploh in kulturne zgodovine posebej,

čepprav sta Cankar in Prešeren seveda osrednja miselna nit vsega njegovega dela. Dosledno in ustvarjalno kritično se je soočal s potmi in stranpotmi naše marksistične teorije in prakse ter svoj obsežni teoretski opus delno strnil v več knjigah. Omenim naj le *Včeraj in danes*, »ki je svojevrstna avtobiografija lastnega marksističnega znanstvenega, teoretskega in kulturno-političnega razvoja« (B. Kreft).

Več kot štiridesetletno revolucionarno pot Borisa Ziherla je utemeljevala konsekventnost, ki je včasih morda nismo mogli razumeti, smo pa jo mogli in morali spoštovati že samo zaradi tega, ker je bila namenjena uresničevanju istega skupnega cilja, graditvi samoupravne socialistične družbe. Kakor bo šele zgodovinski odmik lahko bolj do kraja izrekel svojo oceno Ziherlove znanstvene dejavnosti, pa njegovo revolucionarno pot lahko cenimo in spoštujemo tudi zato — in nemara prav zato — ker je bila podprta in dognana z ogromno, tako rekoč neizčrpno erudicijo, ki si jo je ustvaril v tem istem obdobju. Zato si je kot revolucionar in znanstvenik — nenehno potrjujoč eno z drugim — s svojim delom že postavil številne spominske kamne na tleh slovenske znanosti in kulture in zato njegov nikoli ugasli revolucionarni žar odseva prav na vseh področjih, kjer si prizadevamo spreminjati svet.